

Cristina GAFU

**NARAȚIUNE ȘI NARATIVITATE
ÎN MEDIILE FOLCLORICE
ACTUALE**

Copyright © 2012, **Editura Pro Universitaria**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin
Editurii Pro Universitaria

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al
Editurii Pro Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

GAFU, CRISTINA

Narațiune și narativitate în mediile folclorice actuale /

Cristina Gafu. - București : Pro Universitaria ; Craiova :

Universitaria, 2012

Bibliogr.

ISBN 978-606-647-447-4

ISBN 978-606-14-0509-1

821.135.1.09-32

ARGUMENT

Lucrarea de față abordează un registru etnologic plasat la intersecția a două zone de investigație - etnourbanul și folclorul contemporan - care, în ultima perioadă, au devenit din ce în ce mai atractive și pentru cercetătorii români.

Ca spațiu cultural, puternic marcat de tendințele inovatoare ale modernității (ale căror surse sunt atât locale, cât și globale), orașul produce contextele și furnizează referențialele pentru configurarea formelor de exprimare proprii.

Deși ofertant din punct de vedere științific, un demers ce vizează o temă de cercetare relaționată etnourbanului românesc presupune depășirea unor impedimente de ordin metodologic și analitic. Dificultatea constă, de la început, în încercarea de a stabili o strategie unitară de investigare (care implică acuratețea perceperii și interpretării datelor) în condițiile în care, obiectul studiului poate fi considerat unul dintre cele mai fluctuante paliere ale realității contemporane. În acest sens, având în vedere complexitatea și dinamica pronunțată a procesualității fenomenelor și produselor folclorice la nivelul urbanului actual, un prim aspect supus problematizării se referă la amploarea conferită proiectului etnologic.

Pentru o privire generală - pregnant teoretică - asupra urbanității, poate fi luată în calcul o abordare de tip integral a orașului ca model de maximă referențialitate (pattern socio-cultural și de spațialitate caracteristic societății moderne în ansamblu, punct de articulare a unităților sociale generatoare de medii comunitare). În situația concretă a unei anchete de teren, chiar dacă ar fi posibilă întocmirea exactă, minuțioasă a unui plan de cercetare cuprinzător, care să urmărească surprinderea

caracteristicilor, a mecanismelor universal valabile, comune mediului urban ca mediu general, punerea sa în practică nu ar putea fi validată de rezultatele obținute. Eludarea elementelor particularizatoare din schema de bază a investigației și caracterul prezumtiv al generalizărilor ar periclita, încă din faza inițială, corectitudinea observațiilor și a interpretărilor.

Restrângând aria de interes, finalizarea unui proiect etnologic destinat cercetării unui oraș, a unei colectivități urbane, din perspectiva întregului repertoriu ce marchează creativitatea de tip folcloric este realizabilă în cadrele largi ale studiului monografic care permite o culegere cu profil exhaustiv. Acest gen de investigație pe termen lung implică reveniri succesive la teren (în scopul verificării și completării informațiilor parțiale) și efortul susținut al unei echipe de etnologi/folcloriști care să poată surprinde diversitatea ipostazelor de manifestare a comportamentului urban prin raportare la tipul de cultură orală urbană. Din unghiul culegerii de teren propriu-zise, o astfel de cercetare, focalizată pe conturarea identității etnofolclorice a unei localități urbane eșantion, necesită aplicarea riguroasă a principiului epuizării repertoriului.

Acest deziderat se referă, pe de o parte, la detectarea tuturor creațiilor reprezentative pentru folclorul urban local, de la manifestările de creativitate incipiente (folclorul rumorii, folclorul proteic al conversației, jocuri de cuvinte etc.), până la variante bine închegate care pot să probeze existența (în fondul activ/pasiv) unor specii caracteristice (legenda urbană, povestiri legate de evenimente din viața citadină, istorii orale/povestiri de viață ale rezidenților în zone urbane, bancuri etc.). Pe de altă parte, realitatea terenului impune luarea în considerare a circulației produselor folclorice în dublu sens: rural-urban și urban-rural. Complementar, ar trebui identificate formele de folclor preluate din mediul rural și mutațiile specifice

implantării în contextele imanente vieții urbane și, în sens invers, modul în care sunt receptate producțiile de sorginte citadină în mediul rural (de exemplu, modul în care se „comportă” variantele de legende urbane povestite în mediul rural).

Limitarea cercetării la un singur segment, bine determinat, semnificativ pentru folclorul genuin al orașului, facilitează decelarea și aprofundarea aspectelor esențiale referitoare la problematica delimitată atât în urma documentării, cât și ca rezultat al anchetelor de prospecție. Cu ajutorul metodelor asociate culegerii de specialitate pot fi consemnate tendințele de evoluție ale unui gen sau ale unei specii în contextele create de mediul citadin, stabilirea zonelor eșantion realizându-se în funcție de criteriul reprezentativității la nivelul ansamblului cultural al anumitor localități.

Investigația în spațiul urban poate fi motivată și de reactualizarea sau completarea datelor deja existente, însă eficiența unei astfel de anchete este condiționată de existența unor culegeri anterioare și a unui material bogat cu privire la tema de cercetare.

Una dintre problemele apărute în faza demarării planului de cercetare a fost alegerea unor tehnici de lucru care să permită, pe de o parte, consemnarea riguroasă a textelor ilustrative și, pe de altă parte, determinarea mărcilor, notelor particulare ce realizează distincția la nivelul diferitelor specii (ținând cont de caracterul flexibil al taxonomiilor alcătuite pentru categoriile narrative ale folclorului contemporan și de varietatea modelelor ce vizează analiza acestora).

Restrângerea ariei de cercetare la studiul narațiunilor performate în contextul mediului familial nu a însemnat eliminarea implicațiilor derivate din multitudinea interrelațiilor existente între mediile genuine de creativitate ale orașului. Demersul analitic a urmărit potențarea factorilor corelați interdependențelor, intercondiționărilor dintre medii informale

diferite, cu o dinamică în dublu sens, ce implică atât punerea în circulație și preluarea electivă în mediul de povestit al familiei a produselor narative colectate din mediile de contact, cât și diseminarea restrictivă în mediile de contact a creațiilor specifice folclorului familiei.

Parte integrantă a folclorului familiei, narațiunile familiale prezintă convenții narative distincte prin care sunt evocate valențe și simboluri percepute ca evaluative culturale împărtășite, ce își pun amprenta asupra structurii de adâncime a textelor. Ca urmare, decodarea corectă a semnificațiilor a determinat opțiunea pentru o analiză realizată prin raportare la specificitatea contextului urban, la particularitățile grupului, la contextul situațional, fără a elimina emblemele textului în sine, ca produs.

Fără a avea pretenția exhaustivității, care devine un simplu deziderat, și încercând o circumscriere cât mai pregnantă a tematicii propriu-zise, am intenționat să creez o deschidere spre dezbateri, dialog și spre noi abordări teoretice, metodologice și analitice.

SECȚIUNEA I

REPERE TEORETICO-METODOLOGICE

Problematica circumscrisă temei alese (*Narațiuni familiale în mediul urban românesc actual*) impune abordarea unei serii de aspecte complexe ce țin de cadrele metodologiei cercetării științifice, precum relația dintre metodologia specifică cercetării aplicate și metodologia cercetării teoretice.

1. Repere teoretice

Direcții ale cercetării prozei populare în folcloristica românească

Contribuția românească în domeniul cercetării științifice a narațiunii se dezvoltă în contextul eforturilor depuse de cercetătorii aparținând diverselor spații culturale în sensul impunerii naratologiei ca disciplină de sine stătătoare (naratologia fiind un domeniu relativ nou, care își datorează existența lui Vladimir Iakovlevici Propp; termenul „naratologie” este propus abia în 1969 de Tzvetan Todorov¹ pentru a desemna o „știință care nu există încă”- „știința povestirii”) și de a găsi instrumentele, metodele adecvate unei analize sistematice și riguroase.

Depășind modelul impus de V.I. Propp (și, implicit, de formalismul rus) prin teoriile sale, cercetarea s-a orientat către

¹ Oswald Ducrot, Jean Marie Schaeffer, *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului* (în capitoul *Naratologia*, p.49.), Editura Babel, București, 1996, p.49.

revizuirea și stabilirea coordonatelor teoretice, alcătuirea unui aparat conceptual, clarificarea unor concepte teoretice sau redefinirea lor, delimitarea și definirea categoriilor narrative, înregistrarea mutațiilor funcționale și a schimbărilor structurale.

Interesul cercetătorilor români pentru narațiunile populare se înscrie pe linia tendinței generale de a surmonta orientarea tradițională și de a descoperi mereu abordări moderne. De altfel, o trăsătură caracteristică a realizărilor românești în acest sector important al literaturii populare este pluralitatea modelelor, caracterul lor provizoriu și modificarea punctelor de referință prin asimilarea metodelor noi, de la formalism la structuralism, semiotică și neoretică.

1.1.

1.1.1. Studiul lui V.I.Propp² a fost preluat și aplicat de către specialiștii români chiar înainte de traducerea sa integrală în limba română.

De exemplu, Nicolae Roșianu folosește teoria în analizele sale asupra basmului, atât în articole³, cât și în lucrarea sa fundamentală, *Stereotipia basmului*⁴. Cercetătoarea Stanca Fotino menționează *Morfologia basmului* în prima parte a studiului *Modelarea în basmul fantastic*⁵ pe care o rezervă trecerii în revistă a „momentelor cercetării structuraliste a basmului fantastic”. Modelele configurate pe baza teoriilor structuraliste, combinate cu metodele propuse de lingvistica matematică au reprezentat, în anii '70, o inovație, iar studiile realizate de Solomon Marcus, Stanca Fotino, Mihaela Dumitru,

² Vladimir Iakovlevici Propp, *Morfologia basmului*, Editura Univers, București, 1970.

³ De exemplu, articolul *Formele finale în basm*, „REF”, tom 14, nr. 4, 1969, pp. 271-293.

⁴ Nicolae Roșianu, *Stereotipia basmului*, Editura Univers, București, 1973.

⁵ Stanca Fotino, *Modelarea în basmul fantastic*, „REF”, tom 14, nr. 4, 1969, pp. 315-329.

Adriana Polith, George Păun și adunate în volumul *Semiotica folclorului. Abordare lingvistico-matematică*⁶ au marcat un moment de modernitate în cercetarea românească.

Mutațiile petrecute la nivelul percepției faptelor de folclor-văzute prin intermediul unei abordări mai recente-în calitatea lor de acte de comunicare sunt identificate și aplicate în folcloristica noastră.

Profesorul Mihai Pop⁷ propunea transferarea ponderii acordate „bunurilor folclorice” (produselor)-evidențiată de cercetarea tradițională-către actele folclorice (proces), în timp ce Sanda Golopenția-Eretescu⁸ abordează aceeași perspectivă asupra faptelor de folclor, pe care le analizează în relație cu structura de comunicare, pornind de la ideea că orice produs folcloric, ca fapt de cultură, presupune un schimb, definindu-se ca act de comunicare.

Dinamica cercetărilor înteprinse în domeniul narațiunilor populare de către specialiștii români este afirmată nu numai de varietatea teoriilor aprofundate, ci și de utilizarea acestora în mod obiectiv, activ și original.

Poetica narativă modernă își datorează evoluția școlii structuraliste franceze, care a exploatat și valorificat contribuția formaliştilor ruși, studiul naratologic concentrându-se asupra descrierii și clasificării unităților narative.

Problematika a fost abordată în studiile teoretice asupra povestirii apărute la sfârșitul anilor '60 și precedate de numărul 8 al revistei „Communications” (1966) care era consacrat „analizei structurale a povestirii”. Caracterul programatic al demersului era marcat de articolul introductiv conceput de Roland Barthes și Tzvetan Todorov.

⁶ Solomon Marcus, *Semiotica folclorului. Abordare lingvistico-matematică*, Editura Academiei, 1975.

⁷ Mihai Pop, *Folclor literar românesc*, EDP, București, 1978, p. 30.

⁸ Sanda Golopenția-Eretescu, *Probleme semiotice în cercetarea folclorului*, „REF”, XVI, nr. 2, 1971, p. 117-121

Preocuparea pentru determinarea unei structuri comune tuturor povestirilor se materializează prin utilizarea unei metode deductive. Acest model, furnizat de lingvistică, devine esențial pentru analiza structurală a povestirii concepută de Roland Barthes⁹, în care fixează trei nivele de organizare ale sistemului său: funcțiile, acțiunile, nararea. În același mod, Tzvetan Todorov își reduce modelul la două compartimente: povestirea ca istorie și povestirea ca discurs.

Claude Bremond alcătuiește o structură de generare și ordonare a materiei prime pentru orice tip de povestire. Cercetătorul își inițiază demersul consemnând, în prima parte a lucrării sale fundamentale *Logica povestirii*¹⁰, principalele contribuții ale predecesorilor săi în domeniul cunoașterii științifice a narațiunii. Astfel, realizează o prezentare analitică a morfologiei lui V.I. Propp, pe care o consideră un punct de plecare în utilizarea formalizării și pentru alte genuri narative. Claude Bremond corectează și îmbunătățește modelul cercetătorului rus, construind un sistem de generare a structurii narative profunde în povestirile ce au sursă orală. Ceea ce reține ca fiind important pentru dezvoltarea științifică a cercetării în domeniul narațiunii este funcția narativă (aprofundând noțiunea de funcție narativă, Bremond introduce și fundamentează conceptul de rol narativ):

„Descoperire esențială, noțiunea de funcție, înțeleasă drept acțiune a unui personaj, definită din punct de vedere al semnificației sale pentru desfășurarea acțiunii, trebuie păstrată cu grijă. Este indispensabilă structurării oricărui mesaj narativ, sau, mai precis, a celui start al mesajului care constă dintr-o îmbinare de evenimente: subiectul, acțiunea, scenariul

⁹ Roland Barthes, *Introduction to the structural analysis of narratives*, Fontana, London, 1977, p. 81.

¹⁰ Claude Bremond, *Logica povestirii*, Editura Univers, București, 1981.